

Typographical revision and language option in the *Evangelium* from Snagov, 1697

Adina Chirilă¹, Roxana Vieru²

¹Faculty of Letters, History and Theology, West University, Bd. Vasile Pârvan 4, 300223 Timișoara, Romania

²Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, Romania

Article info

History:

Received August 6, 2021

Accepted August 8, 2021

Published August 18, 2021

Key words:

philology

text editing

comparative analysis

Abstract

The new edition of the *Evangelium* printed in Snagov, in 1697 (E 1697) is distinguished from the previous ones by two aspects: a) structure of the text – because the accuracy of the biblical references in relation to the moments of the church year is restored and ensured, thus making the correlation between the liturgical book of ecclesiastical use and the archetype-text, the *New Testament*, divided into chapters; b) linguistic option of the editor, which specifically and consistently aims at the regime of verbal tenses, i.e., the change of the forms of the simple perfect of the basic edition (E 1693) into forms of compound perfect.

Typographical and linguistic differences identified between E 1697 B[ucharest], E 1697 I[ași] and E 1697 V[ienna], of the eleven copies of the book, preserved to this day, indicate the unfolding of some stages in the realization of the edition, a complex and nonlinear editorial and typographical behaviour.

1. E 1697

The princely printing house installed in Snagov produced in 1697 five books, one of which was in the Romanian language. Its full title is *Sf[i]nta și d[u]mnezeiasca Evanghelie, cu voia prea luminatului și înălțatului D[o]mn și oblăduitoriu a toată Țara Rumânească, Io Constandin B. Voievod și cu porunca purtătorului Pravoslaviei prea sf[i]nțitul Chir Theodosie, Mitropolitul a toatei Țări Rumânești și exarhu plaiurilor. Acum a doa oară tipărită și diortosită, mai cu multă nevoie, în sf[i]nta Mănăstire în Sneagov, la anul de la spăsenia lumii 1697, de smeritul întru iermonahi Anthim Ivireanul (I^r)* (cf. BRV I, p. 343–344).

The specification regarding the order of this book in a number of similar typographical appearances probably refers to the first book with Romanian text that Antim Ivireanul worked on, as a printer: *Evanghelia greco-română* [the Greek-Romanian Gospel] published in 1693 in Bucharest, by the efforts of Șerban Greceanu and Athanasie Moldoveanul.

Actually, in order to produce *Evanghelia* of 1697, Antim Ivireanul could have used, as a basic-text, one of the two previous versions: the one from 1682, which, in terms of structure, departs from the Slavonic model of the tetraevangelium from the previous century, being conceived, according to its preface, “precum umblă cea elinească și întru toate aseamene, după orînduiala Besarecii Răsăritului” [“as the Greek one goes, and in all likeness, according to the order of the Church of the East”] (E 1682, [III^r]) and the bilingual one from 1693, which resumes, on the Romanian column, the previous text, keeping its organization. Since Antim Ivireanul himself had taken part in the making of the 1693 edition, one can safely assume that Antim used *it* in the making of the new version of 1697, operating, as the title suggests, some revisions; however, the collation of the three editions reveals situations and differences that can be explained only by the return of the diortositor / printer to the older text, from 1682.

*Email address: chiriladina@yahoo.com.

2. Emendations

The correctness alluded to in the title of the 1697 book concerned two aspects: a) the structure of the content and b) the linguistic form.

In the first regard, a), the differences between E 1697 and E 1693 (and E 1682) are, most of the time, of detail, restoring and ensuring the accuracy of the respective moment of the church year and the accuracy of the biblical references. Distinctly from previous achievements¹, in E 1697 the correlation is made between the liturgical book of church use and the text-archetype, the *New Testament*, divided into chapters:

“Cade-se a ști că la E[va]ng[he]lia aceasta nu s-au pus zacealele pre cum au fost întâi, ce capetele: pentru ca să poată afla fieștecine mai lesne ce i-ar trebui la Tetravanghel. Și pre unde iaste steaoa aceasta [], să nu gîndească neștine că s-au pus în toate locuri pentru soroacă de săvîrșit, ce pentru unirea stihurilor den Tetravanghel.” (E 1697, [III]^r).

Rarely, the reference to the biblical text is wrong: in “Luni, a doasprăzece săptămînă după Rusalii, de la Mathei, cap. 1” (E 1697, 43^r), the biblical pericope used is, in fact, from *Mark* (1, 9–15)—a mistake compared to previous versions E 1693 (94) and E 1682 (41^v).

A major correction compared to the 1693 edition is the completion of the text with the evangelical fragments corresponding to Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday and Friday of the seventeenth week after Pentecost of the church year: in E 1693, “Duminica a 16” [the 16th Sunday] is immediately followed by “Sîmbătă a 17” [the 17th Saturday] (116); in E 1682, the omission does not exist (51^r–52^v). It seems that Antim returns to the original source when some need arises.

Regarding the linguistic form of the text, b), it is noted that the new editor was especially concerned with the regime of verbal tenses. The other changes observed at the grammatical and lexical level do not show, judging by the inconsistency with which they were generally made, a particular concern in the direction of the renewal of language and expression. A major exception is the intervention aimed at changing the forms of the simple perfect from the basic edition (be it E 1693 or E 1682 – the differences in this regard are minimal between the two) in compound perfect forms. The comparison between the 1697 version, “diortosită mai cu multă nevoiță” ([I^r]), and that of 1693, on three corresponding fragments of text (see *infra*²) highlights a consistent approach in this regard: *nu șăzură – nu au șăzut; să sui – s-au suit; găsi – au găsit; scoasă – au scos; răsturnă – au răsturnat*; etc.

E 1693

Vineri după Paști. De la Ioan. 7 [7] [*John*, 2]

În vremea aceeaia veni I[su]s în Capernaum însuși, și muma lui și frații lui și ucenicii lui; și acolo *nu șăzură* zile multe, că era aproape Paștile jidovilor. Și *să sui* I[su]s în Ierusalim. Și *găsi* în besereacă pre ceia ce vindea boi și oi și porumbi și pre schimbătorii de bani șezînd. Și făcînd biciu de ștreanguri, pre toți îi *scoasă* din besereacă, oile și boii; și răsipi banii schimbătorilor și measele le *răsturnă*. Și celora ce vindea porumbi *zise*: „Luați acesteia de aieca și nu faceți casa Tatălui meu casă de neguțătorie.” Și-și adusără aminte ucenicii Lui că iaste scris: „Dragostea casii Tale mă mîncă pre mine.” Dec[i] *răspunsără* jidovii și *zisără* lui: „Ce semn arăți

E 1697

Vineri după Paști, în sărbători, de la Ioann, cap. 2
[3^v–4^r] [*John*, 2]

În vremea aceeaia veni I[su]s în Capernaum însuși, și muma lui și frații lui și ucenicii lui; și acolo *nu au șezut* zile multe. Și era aproape Paștile jidovilor; și *s-au suit* I[su]s în Ierusalim. Și *au găsit* în besereacă pre ceia ce vindea boi și oi și porumbi și pre schimbătorii de bani șezînd. Și făcînd bici de ștreanguri, pre toți *i-au scos* den besereacă, oile și boii; și răsipi banii schimbătorilor și measele le-*au răsturnat*. Și celora ce vindea porumbi le-*au zis*: „Luați acesteia de aieca și nu faceți casa Tatălui meu casă de neguțătorie.” Și-ș aduseră aminte ucenicii Lui că iaste scris: „Dragostea casii Tale mă mîncă pre mine.” *Răspuns-au* jidovii și *i-au zis* lui: „Ce semn arăți

¹For an overview of the history of the *Evangelium*'s use in the Romanian culture, see Pavel (2012, p. 13–28).

²In the passages presented in parallel, the divergent forms (simple perfect *vs.* compound perfect, or, more rarely, pluperfect) are written in italics.

noaă, de faci acestea?”. *Răspunse* I[su]s și *zise* lor: „Spargeți besearca aceasta și în trei zile o voi rădica.” Și *ziseră* jidovii: „În patruzeci și șase de ani să zidi besearca aceasta și tu în trei zile vei să o rădici?”. Iară El zicea de besearca trupului său. Deci când să sculă den morți ș-au adus aminte ucenicii lui că aceasta zicea lor și *crezură* scripturii și cuvîntului carele zisease I[su]s.

E 1693

Luni, săptămîna a dooa. De la Ioan. 6 [9] [*John*, 2]

În vremea aceia nuntă *să făcu* în Cana Galileii și era muma lui I[su]s acolo. Și *fu* chemat I[su]s și uc[e]nicii lui la nuntă. Și, sfișindu-se vinul, *zise* muma lui I[su]s cătră dînsul: „Vin n-au.” *Zise* ei I[su]s: „Ce e mie și ție, muiare? Încă n-au venit ceasul mieu.” *Zise* muma lui slugilor: „Orice ar zice voaă, faceți!”. Și era acolo șase vase de piatră, stînd după curățeniia jidovilor, care lua cîte doao sau trei veadre. *Zise* lor I[su]s: „Umpleți vasele de apă.” Și le *împlură* pînă sus. Și *zise* lor: „Turnați acum și aduceți nunului.” Și *i adusă* ră. Și după ce *gustă* nunul apa ce să făcuse vin (și nu știia de unde iaste, iară slugile carii turnase apa știia), *strigă* pre ginere nunul. Și *zise* lui: „Tot omul întîiu vinul cel bun pune și, deaca să îmbată, atunce cel mai prost. Iară tu ai ținut vinul cel bun pînă acum.” Aceasta *făcu* începătura seamnelor I[su]s în Cana Galileii. Și *ară* slava sa și *crezură* întru el ucenicii lui.

E 1693

E[va]ng[he]lia a opta a sf[i]ntelor patime. De la Luca. 114 [264–265] [*Luke*, 23]

În vremea aceia ducea cu I[su]s și alți doi făcători de rău împreună cu el să-i piarză. Și deaca *veniră* la locul ce să chiamă al Căpățîinii, acolo *răstigniră* pre el și pre făcătorii de rău: unul de-a direapta și altul de-a stînga. Iară I[su]s zicea: „Părinte, iartă lor, că nu știu ce fac!”. Și împărțind veșmintele lui, *puseră* sorți. Și sta nărodul privind. Și-ș bătea joc și boiarii împreună cu ei, zicînd: „Pre alții au mîntuit; mîntuiescă-se pre sine, de iaste acesta H[risto]s cel ales al lui D[u]mnezău.” Și-și bătea joc și slujitorii, apropiindu-să și oțet aducîndu-i lui și zicînd: „De ești tu împăratul jidovilor, mîntuiaște-te pre tine.” Și era și scrisoare scrisă deasupra lui, cu slove ellinești și rîmlenești și jidovești: „Acesta iaste împăratul jidovilor.” Iară unul din cei răstigniți făcători de rău huliia pre dînsul, zicînd: „De ești tu H[risto]s, mîntuiaște-te pre tine și pre noi!”. Iară răspunzînd celalalt, certa pre el, zicînd: „Nu te temi tu de D[u]mnezău, că într-aceiaș osîndă ești? Și noi, pre

noao, de faci acestea?”. *Răspuns-au* I[su]s și *le-au zis* lor: „Spargeți besearca aceasta și în trei zile o voi rădica.” Și *ziseră* jidovii: „În patruzeci și șase de ani s-au zidit besearca aceasta și tu în trei zile vei să o rădici?”. Iară El zicea de besearca trupului său. Deci când să sculă den morți ș-au adus aminte ucenicii că aceasta zicea lor și *au crezut* scripturii și cuvîntului carele zisease I[su]s.

E 1697

Luni, în săptămîna a dooa după Paști, de la Ioann, cap. 2 [4^v–5^r] [*John*, 2]

În vremea aceia nuntă *s-au făcut* în Cana Galileii și era muma lui I[su]s acolo. Și *au fost* chemat I[su]s și ucenicii lui la nuntă. Și, sfișindu-se vinul, *au zis* muma lui I[su]s cătră dînsul: „Vin n-au.” *Zis-au* e<i> I[su]s: „Ce e mie și ție, muiare? Încă n-au venit ceasul mieu.” *Zis-au* muma lui slugilor: „Orice ar zice voao, să faceți!”. Și era acolo șase vase de piatră, puse după curățeniia jidovilor, carele lua cîte doao sau trei veadre. *Zis-au* lor I[su]s: „Umpleți vasele de apă.” Și *le-au umplut* pînă sus. Și *le-au zis* lor: „Turnați acum și aduceți nunului.” Și *i-au adus*. Și după ce *au gustat* nunul apa ce să făcuse vin (și nu știia de unde iaste, iară slugile carii turnase apa știia), *strigat-au* pre ginere nunul. Și *i-au zis* lui: „Tot omul întîiu vinul cel bun pune și, deaca să îmbată, atunce cel mai prost. Iară tu ai ținut vinul cel bun pînă acum.” Aceasta *au făcut* începătura seamnelor I[su]s în Cana Galileii. Și *ș-au arătat* slava sa și *au crezut* întru el ucenicii lui.

E 1697

E[va]ng[he]lia a opta a sf[i]ntelor patime, de la Luca, cap. 23 [122^v–123^r] [*Luke*, 23]

În vremea aceia ducea împreună cu I[su]s și alți doi tîlhari să-i piarză. Și deaca *au venit* la locul ce să chiamă al Căpățîinilor, acolo *l-au răstignit* pre el și pre tîlhari: unul de-a direapta și altul de-a stînga. Iară I[su]s zicea: „Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac!”. Iară cei ce împărțîia hainele lui *au aruncat* sorți. Și sta norodul de priviia. Și-ș bătea joc de dînsul și boiarii împreună cu dînșii, zicînd: „Pre alții au mîntuit; mîntuiescă-se și pre sine, de iaste acesta H[risto]s cel ales al lui D[u]mnezău.” Rîdea-ș de el și slujitorii, apropiindu-să și oțet aducîndu-i lui și zicînd: „De ești tu împăratul jidovilor, mîntuiaște-te pre tine singur.” Era și scrisoare scrisă deasupra lui, cu slove ellinești și rîmlenești și ovrești: „Acesta iaste împăratul jidovilor.” Iară un tîlhariu din cei răstigniți huliia pre dînsul, zicînd: „De ești tu H[risto]s, mîntuiaște-te pre tine și pre noi!”. Iară răspunzînd celalalt, l-au certat pre el, zicînd: „Nu te temi tu de D[u]mnezău, că întru aceiaș osîndă ești? Și

direptul, pentru că vreadnice celor ce-am făcut luom; iară acesta nice un rău n-au făcut.” Și zicea lui I[su]: „Pomeneaște-mă, D[oa]mne, când vei veni întru împărăția ta!”. Atuncea *zise* I[su]s lui: „Adevăr zic ție: astăzi cu mine vei fi în rai.” Și era ca la al șaselea ceas; și întunecarec *fu* preste tot pământul pînă la al noalea ceas. Și *să întunecă* soarele și *să rupse* catapeteazma besarecii prin mijloc. Și, strigînd cu glas mare I[su]s, *zise*: „Părinte, în mîinile tale dau duhul mieu.” Și, aceastea zicînd, *răposă*. Iară văzînd sutașul ce *fu*, *slăvi* pre D[u]mnezău, zicînd: „Adevărat, omul acesta drept au fost!”. Și toată mulțimea carea venise împreună la privirea aceasta, văzînd cealea ce *fură*, bătîndu-ș piepturile lor *să întoarseră*. Și sta toți cunoscuții lui de departe și muierile carele venisă după el din Galilea, văzînd aceastea.

noi, cu dreptul, căci ceale vreadnice după faptele noastre luom; iară acesta nice un rău n-au făcut.” Și au zis lui I[su]: „Pomeneaște-mă, D[oa]mne, când vei veni întru împărăția ta!”. Și *au zis* I[su]s lui: „Adevăr zicu ție: astăzi împreună cu mine vei fi în rai.” Și era ca la al șaselea ceas; și întunecarec *s-au făcut* preste tot pământul pînă la al noalea ceas. Și *s-au întunecat* soarele și *s-au rupt* catapeteazma besarecii prin mijloc. Și, strigînd cu glas mare I[su]s, *au zis*: „Părinte, în mîinile tale dau sufletul mieu.” Și, aceastea zicînd, *au răpăosat*. Iară văzînd sutașul cealea ce *să făcuse*, *au slăvit* pre D[u]mnezău, zicînd: „Cu adevărat, omul acesta drept au fost!”. Și tot norodul ce fusease împreună la priveala aceaia, văzînd cealea ce *să făcuse*, bătîndu-ș piepturile sale, *s-au întors*. Și sta toți cunoscuții lui de departe și muierile carele venise după el din Galilea, văzînd aceastea.

In most of the situations that, in **E 1693**, present constructions with the simple perfect seen in the above fragments, the verbal form was replaced with a compound perfect—sometimes with the option for another verb: *puseră* (**E 1693**, 264) – *au aruncat* (**E 1697**, 122^v), *fu* (**E 1693**, 265) – *s-au făcut* (**E 1697**, 122^v)—in the process of making the **E 1697**. The action, with its high degree of consistency, is characteristic of the entire text and makes the narrative sequences of **E 1697**, unlike **E 1693**, have the compound perfect as prototyping verbal tense.

The effort to remove the forms of simple perfect is, on the one hand, in accordance with the tendency signaled, in general, for the 17th–18th centuries, of restricting its area of circulation, in the spoken language, to Oltenia, Banat and Crișana; on the other hand, however, it runs counter to the habit of continuing to be used intensively in written texts (Frâncu, 2009, p. 306). The transition from the simple perfect to the compound perfect is not a general and blind rule in the process of editing, as can be seen in two cases present in the excerpted texts, where the simple perfect has been replaced by the pluperfect, for rendering a process located before another process in the past: *fu* (**E 1693**, 265) – *să făcuse* (with a change of number as well, **E 1697**, 122^v), *fură* (**E 1693**, 265) – *să făcuse* (**E 1697**, 123^f). The diversity of linguistic choices regarding the regime of the verbal forms of the past tense, greater than that recorded in the basic edition, emphasizes the different temporal depths of the narrative and of the discursive plans, perceived and controlled by the editor. This is more evident in situations where two forms of simple perfect that are close or in immediate succession have different resolutions in the new edition, according to the chronology of the narrated events:

„văzînd sutașul ce *fu*, *slăvi* pre D[u]mnezău” (**E 1693**, 265) – „văzînd sutașul cealea ce *să făcuse*, *au slăvit* pre D[u]mnezău” (**E 1697**, 123^f);

„Și toată mulțimea carea venise împreună la privirea aceasta, văzînd cealea ce *fură*, bătîndu-ș piepturile lor *să întoarseră*.” (**E 1693**, 265) – „Și tot norodul ce fusease împreună la priveala aceaia, văzînd cealea ce *să făcuse*, bătîndu-ș piepturile sale, *s-au întors*.” (**E 1697**, 123^f).

The places where the simple perfect form is preserved are, by comparison, much rarer.

3. Printing variants

That we are faced with a programmed intention to emendate the text in linguistic terms is a fact that is discovered not only after comparing the successive editions of the book, but also in the research of the copies of the 1697 edition, existing today.

There are 11 copies registered in *Catalogul colectiv al cărții vechi românești* (see *Evangheliu. Snagov, 1697*). Of these, we were able to compare in detail three: a copy held by the Library of the Romanian Academy, Bucharest, inv. 467 (further, for the discussion on the linguistic and typographical differences between them, **E 1697 B**); a copy owned by the Library of the Romanian Academy, Iași, inv. n.a. (**E 1697 I**); and the copy in the Collection of Old Manuscripts and Prints of the Austrian National Library, inv. 22.C.11 (**E 1697 v**). The three copies are not absolutely identical: there are differences between them of typographical and linguistic nature, that indicate the development of some stages in the realization of the edition. The differences concerning the regime of the verbal tenses, in this case, the emendation of the simple perfect from the basic edition (**E 1682/1693**) are recorded in portions of text printed on 1^{r-v} and 4^{r-v}:

E 1693	E 1697 I	E 1697 v/B
Și lumina întru întunecarec luminează și întunecarecul pre ia <i>nu o cuprinse</i> . (1)	Și lumina întru întunecarec luminează și întunecarecul <i>nu o cuprinse</i> . (1 ^r /1)	Și lumina întru întunecarec luminează și întunecarecul <i>nu o au cuprins</i> . (1 ^r /1)
Că leagea prin Moisiu fu dată, iară darul pren I[su]s H[risto]s <i>fu</i> . (2)	Că leagea prin Moisiu au fost dată, iară darul și adevărul prin I[su]s H[risto]s <i>fu</i> . (1 ^v /1)	Că leagea prin Moisiu au fost dată, iară darul și adevărul prin I[su]s H[risto]s <i>au fost</i> . (1 ^v /1)
Și-l <i>întrebară</i> : „Dară Cine ești? Au doară tu ești Ilie?” (3) Deci <i>ziseră</i> lui: „Cine ești?...” (3)	Și-l <i>întrebară</i> : „Cine ești? Au doară tu ești Ilie?” (1 ^v /2) Deci <i>ziseră</i> lui: „Cine ești?...” (1 ^v /2)	Și l- <i>au întrebat</i> : „Cine ești? Au doară tu ești Ilie?” (1 ^v /2) Deci <i>au zis</i> lui: „Cine ești?...” (1 ^v /2)
Deci când să sculă din morți ș-au adus aminte ucenicii lui că aceasta zicea lor și <i>crezură</i> scripturii și cuvîntului carele zisease I[su]s. (7)	Deci când să sculă den morți ș-au adus aminte ucenicii că aceasta zicea lor și <i>crezură</i> scripturii și cuvîntului carele zisease I[su]s. (3 ^v /2–4 ^r /1)	Deci când să sculă den morți ș-au adus aminte ucenicii că aceasta zicea lor și <i>au crezut</i> scripturii și cuvîntului carele zisease I[su]s. (3 ^v /2–4 ^r /1)
Și <i>să bucurară</i> uc[e]nicii văzînd pre D[o]mnul (8)	Și <i>să bucurară</i> ucenicii văzînd pre Domnul (4 ^r /2)	Și <i>s-au bucurat</i> ucenicii văzînd pre Domnul (4 ^r /2)
Iară Thoma, unul din cei doisprăzeace, care să chiamă Geamăn, nu era cu ei cînd <i>veni</i> I[su]s. (8)	Iară Thoma, unul den cei doisprăzeace, care să chiamă Geamăn, nu era cu ei cînd <i>veni</i> I[su]s. (4 ^v /1)	Iară Thoma, unul den cei doisprăzeace, care să chiamă Geamăn, nu era cu ei cînd <i>au venit</i> I[su]s. (4 ^v /1)
Iară el <i>zise</i> lor: „De nu voiu vedea...” (8)	Iară el <i>zise</i> lor: „De nu voiu vedea...” (4 ^v /1)	Iară el l- <i>au zis</i> lor: „De nu voiu vedea...” (4 ^v /1)
<i>Zise</i> lui I[su]s: „Deaca mă văzuși, crezuși...” (9)	<i>Zise</i> lui I[su]s: „Deaca mă văzuși, crezuși...” (4 ^v /1)	<i>Zis-au</i> I[su]s lui: „Deaca mă văzuși, Thomo, crezuși...” (4 ^v /1)
În vremea aceeaia nuntă <i>să făcu</i> în Cana Galileii (9)	În vremea aceeaia nuntă <i>să făcu</i> în Cana Galileii (4 ^v /2)	În vremea aceeaia nuntă <i>s-au făcut</i> în Cana Galileii (4 ^v /2)
Și-i <i>aduseră</i> (9)	Și-i <i>aduseră</i> (4 ^v /2)	Și i- <i>au adus</i> . (4 ^v /2)
după ce <i>gustă</i> nunul apa ce să făcuse vin (9)	după ce <i>gustă</i> nunul apa ce să făcuse vin (4 ^v /2)	după ce <i>au gustat</i> nunul apa ce să făcuse vin (4 ^v /2)

Belonging to the edition **E 1697**, the copy **E 1697 I** records, as we have indicated above, the strong tendency to emend the forms in the paradigm of the verbal past; but it presents a number of simple perfect forms that do not appear in the **E 1697 v** and **E 1697 B**, but which correspond to the forms of the base edition at the places concerned. It is possible that, working on the text, the editor / printer has made a first wave of changes, printing accordingly the typographic sheet, with a text shape visible in **E 1697 I**; to a reassessment of what had been done until then, probably under the influence of a clearer and clearer conviction regarding the justice of *this* emendatory practice, the editor returns to the text, corrects it additionally (or reconstructs the page) and reprints accordingly the typographic sheet, with a form of the text visible in the **E 1697 v** and **E 1697 B**; and then continues in a manner that, until the end, satisfies him in terms of

the linguistic aspect, not coming to the text for corrections on the printing sheets that come to constitute the rest of the book.

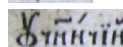

Other linguistic differences in corresponding places, which contrast E 1697 I³ with “the group” E 1697 V and B, are:

E 1693	E 1697 I	E 1697 V/B
întru una <i>de</i> simbete (2)	întru una <i>din</i> simbete (1 ^v /1)	întru una <i>de</i> simbete (1 ^v /1)
<i>Priimiți</i> D[u]h Sf[î]nt (2)	<i>Priimiți</i> D[u]hul Sf[î]nt (1 ^r /1)	<i>Luați</i> D[u]hul Sf[î]nt (1 ^r /1)
De nu voiu vedea în mîinile lui ranele <i>piroanelor</i> și să puiu deagetul mieu în ranele <i>piroanelor</i> (2)	De nu voiu vedea în mîinile lui ranele <i>piroanelor</i> și de nu voiu băga deagetul mieu în ranele <i>piroanelor</i> (1 ^v /1)	De nu voiu vedea în mîinile lui ranele <i>cuielor</i> și de nu voiu băga deagetul mieu în ranele <i>cuielor</i> (1 ^v /1)
Pre D[u]mnezău <i>nime</i> nu l-au văzut (2)	Pre D[u]mnezău <i>nime</i> nu l-au văzut (1 ^v /2)	Pre D[u]mnezău <i>nimenea</i> nu l-au văzut (1 ^v /2)
arăță lor <i>mîinele</i> și coasta lui (8)	le-au arătat lor <i>mîinele</i> și coasta sa (4 ^r /2)	le-au arătat lor <i>mîinile</i> și coasta sa (4 ^r /2)
Luați <i>D[u]h</i> Sf[î]nt (8)	Luați <i>D[u]h</i> Sf[î]nt (4 ^v /1)	Luați <i>D[u]hul</i> Sf[î]nt (4 ^v /1)
De nu voiu vedea în <i>mîinele</i> lui ranele (8)	De nu voiu vedea în <i>mîinele</i> lui ranele (4 ^v /1)	De nu voiu vedea în <i>mîinile</i> lui ranele (4 ^v /1)
vezi <i>mîinele</i> mele (9)	vezi <i>mîinele</i> mele (4 ^v /1)	vezi <i>mîinile</i> mele (4 ^v /1)
Deaca mă văzuși, / / crezuși (9)	Deaca mă văzuși, / / crezuși (4 ^v /1)	Deaca mă văzuși, <i>Thomo</i> , crezuși (4 ^v /1)
au făcut I[su]s și alte seamne multe înaintea ucenicilor <i>lui</i> (9)	au făcut I[su]s și alte seamne multe înaintea ucenicilor <i>lui</i> (4 ^v /1)	au făcut I[su]s și alte seamne multe înaintea ucenicilor <i>săi</i> (4 ^v /1)
<i>care</i> nu s-au scris în cartea aceasta (9)	<i>care</i> nu s-au scris în cartea aceasta (4 ^v /1)	<i>carele</i> nu s-au scris în cartea aceasta (4 ^v /1)
<i>sfirșindu-se</i> vinul (9)	<i>sfirșindu-se</i> vinul (4 ^v /2)	<i>sfirșindu-se</i> vinul (4 ^v /2)

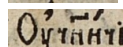

These phonetic and grammatical differences are accompanied on the same sheets by smaller changes, of a typographical and graphic nature, without repercussions at other language levels⁴:

a) the use of a different model of letter:

E 1697 I

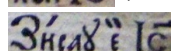
 (1^v/1, r.1)
 (4^r/1, r.8)
 (4^r/2, r.20)

E 1697 V/B

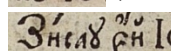
 (1^v/1, r.1)
 (4^r/1, r.8)
 (4^r/2, r.20)

b) the use of a different letter (or a diacritical sign) but with the same phonetic value:

E 1697 I

 (1^v/2, r.33)
 (4^v/2, r.10)
 (4^v/2, r.15)

E 1697 V/B

 (1^v/2, r.33)
 (4^v/2, r.10)
 (4^v/2, r.15)

³Several times, the forms we refer to here can be found in the previously edited versions of the book. However, some (*din*, 1^v/1; *sfirșindu-se*, 4^v/2) represents emendations to E 1693 and/or E 1682. The fact that these emendations no longer appear in E 1697 V and B does not necessarily mean a proper return of the new editor to the model E 1693 or E 1682, during the resumption of work on the first typographical sheets, but it can be a simple (re)evaluation of the expression under influences that have nothing to do with the *authority* of the basic edition.

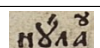
⁴Here, and below, we give only a few examples from each category detected; the noted differences concern absolutely corresponding typographical places.

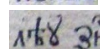
c) whole word *vs.* shorthand/letter written above the row:

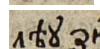
E 1697 I

E 1697 v/B

 (1^v/2, r.20)

 (1^v/2, r.20)

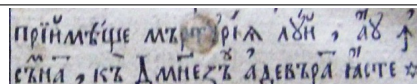
 (4^r/2, r.26)

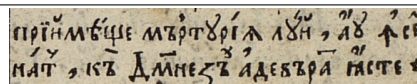
 (4^r/2, r.26)

d) different typographical organization of the row:

E 1697 I

E 1697 v/B

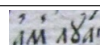
 (4^r/2, r.10–11)

 (4^r/2, r.10–11)

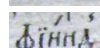
e) differences in the involvement of diacritic signs and/or graphic signs without phonetic value:

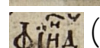
E 1697 I

E 1697 v/B

 (1^v/1, r.7)

 (1^v/1, r.7)

 (1^v/1, r.19)

 (1^v/1, r.19)

Finally, in the binding of the book are used all the typographical versions of the text, which determines the production and putting into circulation of distinct copies⁵.

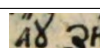
The fact that the amendments do not concern the entire typographical achievement (they can be observed, regardless of their nature—see also *infra*—, up to 7^r) leads us to consider unfounded the introduction in our discussion, for the edition **E 1697**, the notions of *initial circulation*, to which **E 1697 I** (and, probably, others) would belong, and *second circulatio*, etc., to which other specimens would belong. It is however certain that the objects **E 1697 I**, **E 1697 v** and **E 1697 B**, arising from the entire printing activity, reflect distinct moments in the text editing process.

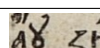
Those indicated so far place the execution of sheets 1^{r-v} and 4^{r-v} of the copy **E 1697 I** in the precedence of that of the corresponding sheets of **E 1697 v** and **B**. However, the chronological conjecture must be modified for the sheets 2^{r-v} and 3^{r-v}, where the differences put the **E 1697 v** copy in opposition to the **E 1697 I** and **B** copies. Here also, they are rather typographical and graphic:

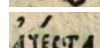
a) the use of a different model of letter:

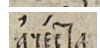
E 1697 v

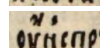
E 1697 I/B

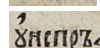
 (2^r/1, r.6)

 (2^r/1, r.6)

 (2^r/2, r.31)

 (2^r/2, r.31)

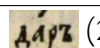
 (2^v/2, r.4)

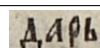
 (2^v/2, r.4)

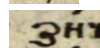
b) the use of a different letter but with the same phonetic value:

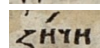
E 1697 v

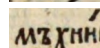
E 1697 I/B

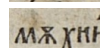
 (2^r/1, r.9)

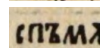
 (2^r/1, r.9)

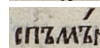
 (2^r/1, r.2)

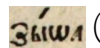
 (2^r/1, r.2)

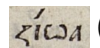
 (2^r/2, r.14)

 (2^r/2, r.14)

 (2^v/1, r.1)

 (2^v/1, r.1)

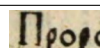
 (2^v/1, r.24)

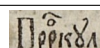
 (2^v/1, r.24)

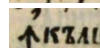
c) whole word *vs.* shorthand/letter written above the row:

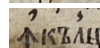
E 1697 v

E 1697 I/B

 (2^r/1, r.6)

 (2^r/1, r.6)

 (2^r/1, r.19)

 (2^r/1, r.19)

⁵The goals envisaged so far regarding the research of the work of Antim Ivireanul (or of some broader issues) have not led to the highlighting, until now, of this fact: see **BRV I**, *loc. cit.*; **Ştrempel (1997)**; **Chişulescu (2016)**; etc.

МОРМЖТ (2^v/1, r.2)
ПЖНЕ (2^v/1, r.27)

МОРМЖНТ (2^v/1, r.2)
ПЖНЕ (2^v/1, r.27)

d) different typographical organization of the row:

E 1697 v

E 1697 I/B

ІАРЪ АТОРКЖНАДЪСЪ ІС ШН ВЪЗЖН (2^v/2,
р.23–24)

ІАРЪ АТОРКЖНАДЪСЪ ІС ШН ВЪЗЖН (2^v/2,
р.23–24)

ІАЛІЛЕА, ШН АД АФЛАТЪ ПРЕ ФІ (3^r/1,
р.10–11)

ІАЛІЛЕА, ШН АД АФЛАТЪ ПРЕ ФІЛІ (3^r/1,
р.10–11)

e) differences in the involvement of diacritic signs and/or graphic signs without phonetic value:

E 1697 v

E 1697 I/B

АТЪАШ (2^r/1, r.35)

АТЪАШ (2^r/1, r.35)

ДЕПАРТЕ (2^r/2, r.1)

ДЕПАРТЕ (2^r/2, r.1)

ДУНЬ (2^r/2, r.17)

ДУНЬ (2^r/2, r.17)

Apart from this type of changes made at a given time, there are also some—much fewer—that concern the actual use of the language at another level, namely different phonetic forms of the same linguistic unit:

E 1697 v

E 1697 I/B

sculindu-se (2^r/1, r.29)

sculindu-să (2^r/1, r.29)

Isaia (2^r/1, r.6)

Isaiaa (2^r/1, r.6)

luund (2^v/1, r.27)

luind (2^v/1, r.27)

Finally, on 7^r, three forms place together the E 1697 I and v copies, on the one hand, and the E 1697 B copy, on the other:

E 1697 I/v

E 1697 B

vășmint (7^r/1, r.4)

vășmint (7^r/1, r.4)

nimănuu (7^r/1, r.18)

nimunui (7^r/1, r.18)

sămn (7^r/2, r.18)

semn (7^r/2, r.18)

If the observed facts clearly show a process of returning in several stages on the editing of the text, its motivations remain unclear in some of the situations exposed above. In the process of printing the 1697 edition, the sheets 2^{r-v} and 3^{r-v} for example are reworked, although the nature and number of the resulting changes do not indicate an orientation determined by the judgment on the linguistic aspect of the text, as it happens—we believe—in the case of changes related to the grammar of the verb.

4. Conclusions

Regardless of the causes of the resumption of work on some portion of the text, the existence of typographical variants, capitalized in the final realization of the *Gospel* of Snagov, from 1697, highlights a complex and nonlinear editorial and typographical behavior.

The existence of differences between copies, of any type, also means that the results of the research of the text strictly for the purpose of its linguistic description will vary—even if to an extent that can be considered small—depending on the chosen copy (possibly incidentally) as the object of study. On the other hand, however, it is precisely the practice of the repeated embossing of the typographical object *in situ* that offers the modern linguist the chance to perceive not the language of the text, but *the language that writes the text*, emanating from someone's consciousness, which in this way, indirectly, reveals its applied judgment on what is in accordance with the linguistic habits of the era and of the place.

Bibliography

A. Sources

- E 1682 = *Sfînta și dumnezeiasca Evanghelie*, București.
E 1693 = *Evanghelie greco-română*, București.
E 1697 = *Sf[i]nta și d[u]mnezeiasca Evanghelie*, Snagov.

B. References

- BRV I = Bianu, I. & Hodoș, N. (1903). *Bibliografia românească veche. 1508–1830*. Tomul I, 1508–1716, Stabilimentul grafic J. V. Socec, București, 1903.
- Chițulescu, P. (coord.) (2016). *Antim Ivireanul. Opera tipografică*, Institutul Cultural Român, [s.l.].
- Frâncu, C. (2009). *Gramatica limbii române vechi (1532–1780)*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași.
- Iova, M. (coord.). *Catalogul colectiv al cărții românești vechi, *Evanghelie. Snagov, 1697**.
- Pavel, E. (2012). *Arheologia textului*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Ștrempel, G. (1997). *Antim Ivireanul*, Editura Academiei, București.